

İslam-Tıp Etkileşiminin Sosyolojik Bir Ürünü Olarak Tıbb-ı Nebevi¹

Tıbb al-Nabawi as a Sociological Product of Islam-Medicine

Interaction

Talip Demir

ORCID: 0000-0003-0030-9481

Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye, talipdemir83@gmail.com

Makale Bilgisi/Article Info:

Geliş/Received: 04.03.2020 Düzeltme/Revised: 18.03.2020 Kabul/Accepted: 14.05.2020

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Demir, T. (2020). İslam-Tıp Etkileşiminin Sosyolojik Bir Ürünü Olarak Tıbb-ı Nebevi. Antakiyat, 3 (1), 24-43

Öz:

Tıbb-ı Nebevi ifadesi, hastalıkların tedavisi ve sağlığın korunması hakkında Hz. Peygamber'den nakledilen hadisleri, kendisine başkaları tarafından uygulanan tıbbî uygulamaları, hem kendisi hem de başkaları üzerinde bizzat Hz. Peygamber tarafından uygulanan tıbbî işlemleri, uygulandığı hâlde Hz. Peygamber'in itiraz etmediği tıbbî müdahaleler ile onun dinlediği, bildiği veya yasaklamadığı tıbbî usulleri ve bunlara dair zaman içinde oluşan alanyazını ifade etmektedir. İslam alanyazınında dikkate değer bir birikim oluşturan bu oluşum sistematik ve özgün bir başlık olarak 13. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu noktada söz konusu külliyatın ortaya çıkış zamanının İslam tıbbının dünya çapında zirvede olduğu bir döneme denk gelmesi oldukça manidardır. Zira mezkur dönemde tıp alanında birer otorite olarak kabul edilen İbn Sina ve Ebu Bekir er-Razi gibi hekimlerin hastalık ve sağlığa yönelik tutumlarının rasyonel/seküler bir karakter arz ettiği görülmektedir. Çalışmamızda Tıbb-ı Nebevi'nin değeri ve önemi ile birlikte bu oluşumun hem tarihsel süreçte hem de yakın geçmişte (yeniden) ortaya çıkmasında etkili olan sosyolojik faktörlerin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Netice itibarıyla söz konusu oluşumun tarihsel süreçte ortaya çıkması üzerinde etkili olan en önemli faktörlerden birinin, doğası gereği seküler bir uğraş olan tıp bilimine karşı gösterilmiş olan korumacı bir tepki olduğu, buna ilaveten Tıbb-ı Nebevi eserleri içerisinde yer alan birtakım uygulamaların, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren alternatif ya da tamamlayıcı tıp adı altında meşrulaştırılarak tüketim kültürüne entegre edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Din Sosyolojisi, İslam, Tıp, Tıbb-ı Nebevi, Sekülerleşme.

¹ Bu araştırma sürecinde TR Dizin 2020 kuralları kapsamında "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde" yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden" hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma "Etik Kurul İzni" gerektirmeyen bir çalışmadır.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, geçtiğimiz iki yüzyılda vuku bulan toplumsal gelişmelerin ve buna bağlı olarak yaşanan değişimlerin, insanoğlunun geri kalan tarihine kıyasla son derece hızlı ve yoğun olduğu söylenebilir. Bu değişimin en somut biçimde gözlendiği alanlardan biri olan tıbbın kaydettiği gelişmeler neticesinde hem Doğu hem de Batı toplumları farklı amaçlarla geçmişe yönelmek durumunda kalmıştır. İslam toplumlarının “tarihin öznesi” olma saikinin etkisiyle kendi geçmişinden hız almak ve kısmen de onunla övünmek için geriye dönüp tarihe bakmaları, Kur’an ve hadislerde tıpla ilgili bazı ifadelerin anakronize edilerek yeniden gündeme getirilmesine neden olmuştur.² Bu bağlamda 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren İslam’ın tıbbı yaptığı vurguyu ya da İslam’ın tıbbî boyutunu izah etmek adına “Tıbb-ı Nebevi” adı altında birçok çalışmanın ve tartışmanın yapıldığı görülmektedir.

Tıbb-ı Nebevi tabiri, hastalıkların tedavisi ve sağlığın korunması hakkında Hz. Peygamber’den nakledilen hadisleri, kendisine başkaları tarafından uygulanan tıbbî muameleleri, hem kendisi hem de başkaları üzerinde bizzat Hz. Peygamber tarafından uygulanan tıbbî işlemleri, uygulandığı hâlde Hz. Peygamber’in itiraz etmediği tıbbî müdahaleler ile onun dinlediği, bildiği veya yasaklamadığı medikal usulleri ve bunlara dair zaman içinde oluşan alanyazını ifade etmektedir.³ Bu çerçevede yazılan eserlerin ilk örnekleri 9. yüzyılda ortaya çıkmış olsa da sistematik ve özgün bir başlık olarak 13. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu başlık altında üretilen eserler dönemin tıbbıyla ilgili her ne varsa Hz. Peygamber’e izafe ederek zengin bir bilgi birikimi sunma arzusuyla yazılmıştır. Dahası bu eserlerde Hz. Peygamber dönemi ile ilgili tıbbî bilgiler ortaya konulurken Yunan tıbbına ait bilgilerden istifade edildiği ve kadim hekimlere ait birçok bilginin de zikredildiği görülmektedir. Örneğin İbn Kayyim el-Cevziyye (öl. 751/1350), Hz. Peygamber’in Kur’an okuyan mümini ağaç kavununa (*el-utricce*) benzeten hadisi⁴ zikrettikten sonra söz konusu meyveyle ilgili Yunan tıbbından başlayarak kendi dönemine kadarki hekimlerin kayıtlarını aktararak ilaç yapımındaki etkilerine değinmiştir. Ancak rivayette tıpla ilgili bir bilgi olmamasına rağmen, meyvenin özelliklerini ve hangi bölümünün hangi hastalığa iyi geldiğini de açıklamıştır. Anlaşılan o ki İbn Kayyim, Hz. Peygamber’in vahiyle aldığı bir bilgi nedeniyle ağaç kavununa vurgu yaptığını düşünmektedir.⁵ Bu noktada asıl sorunun Hz. Peygamber’e atfedilen tıpla ilgili

² Levent Öztürk, *İslam Tıp Tarihi Üzerine İncelemeler* (İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2013), 136-137.

³ Rashid Bhikha-Ashraf Dockrat, *Medicine of the Prophet: Tibb al-Nabawī* (South Africa: Ibn Sina Institute of Tibb, 2015), 20.

⁴ Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmiu's- Sahîh*, nşr. Muhammed Zuheyr b. Nasir en-Nasir (Kahire: Dâru't-Tûk en-Necât, 1422/2001), "Tıb", "Et'ime", 30.

⁵ Levent Öztürk, "Geçmişten Günümüze Din ve Sağlık", *Sağlık Sosyolojisi Yazıları*, ed. Erhan Tecim (İstanbul: Açılımkitap, 2016), 280.

hadislerde zikredilen bilgilerin menşei ile ilgili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla zaman içerisinde ortaya çıkan çeşitli toplumsal süreçlerin etkisiyle şekillenen bir zihniyet olarak değerlendirebileceğimiz sünnete ve Hz. Peygamber'e yönelik bakış açısı, Tıbb-ı Nebevi olgusuna/oluşumuna yönelik tartışmaları şekillendiren temel faktörlerden biri olarak görünmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda öncelikle Tıbb-ı Nebevi'nin değeri ve önemi üzerinde durulacaktır. Ardından genel hatlarıyla İslam coğrafyasında tıbbın gelişim seyri üzerinde durulacak ve son olarak söz konusu olgunun/oluşumun ortaya çıkmasında etkili olan sosyolojik faktörler ele alınacaktır.

TIBB-I NEBEVİ'NİN DEĞERİ VE ÖNEMİ

Hız. Peygamber ayetleri bir taraftan tebliğ ederken diğer taraftan günlük yaşamda karşılaştığı yeni problemleri de çözmeye çalışmıştır. Bu nedenle Hz. Peygamber'in sünneti gerek hayatta olduğu gerekse de kendisinden sonraki dönemlerde, Müslümanların karşılaştığı problemlerin çözümünde temel bir referans kaynağı olmuştur. Dahası sünnet, Müslüman toplumlar için arkasında evrensel tümel değerlerin olduğu bir sosyal davranış modu olarak işlev görmüştür. Burada sünnet, tüm zamanlar için geçerli ilke ve prensipleri ifade etmektedir. Bu durum, tarihten günümüze tüm Müslüman toplumların sosyal hayatta tecrübe ettikleri değişimlerin, siyasal ve ekonomik oluşumların anlamlandırılmasında önemli bir etken olmuştur. Böylelikle sünnetin bir dünya görüşü oluşturucu niteliği ön plana çıkmaya başlamıştır. Ancak bu süreçte Hz. Peygamber'in hangi davranışlarının bağlayıcı olduğu gündeme getirilmiş ve Müslümanlar arasında sünneti algılama noktasında bazı görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Nitekim Hz. Peygamber hayattayken dahi sünneti algılama biçimlerinde farklılıklar söz konusu olmuş, peygamberin söz ve fiilleri bağlayıcılık açısından sınıflandırılmıştır. Sahabe döneminde başlayan bu tartışmalar tarihi süreçte de devam etmiş, bu bağlamda birçok din adamı yaşadığı dönemdeki dinî-siyasi tartışmaların, sahip olduğu bilgi düzeyinin ve kültürün etkisiyle kendi anlayışı çerçevesinde sünneti bağlayıcılık konusunda tasnife tabi tutmuştur. Bu noktada peygamberin söz ve fiillerinin tamamının mutlak itaat gerektirip gerektirmediği hususunda tartışmalar yaşanmıştır.⁶

Sünnet konusunda yapılan tartışmalara bakıldığında genellikle onun konumu ve mahiyetine yönelik bir fikir ayrılığının yaşandığı görülmektedir. Sünnetin mahiyeti ile kastedilen şeyin ise Hz. Peygamber'in sünnetini ortaya koyarken başvurduğu "bilgi kaynakları" olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yapılan tartışmalar neticesinde genel olarak üç yaklaşım biçiminin ortaya çıktığı söylenebilir. Bu yaklaşımlar; sünneti

⁶ Mehmet Sait Uzundağ, "Selefiye İçinde Akılcılığın Kapısını Aralayan Hanbeli Alim İbn Akil ve Sünneti Bağlayıcılığı Açısından Yorumlaması", *İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkanlar ve Sorunlar*, ed. F. Karaman (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 663; Mustafa Tekin, "Sünnet Sosyolojisinin İmkânı: İslam Sosyolojisine Sünnetten Başlamak", *Sünnet Sosyolojisi*, ed. M. Tekin (Ankara: Eskiye Yayınları, 2013), 37.

Kur'an gibi vahiy ürünü olarak kabul edenler, vahyin yanında Hz. Peygamber'in içtihadının da ürünü olarak görenler ve Hz. Peygamber'in kendi çevresinden elde ettiği birikime, aklına ve tecrübesine dayanarak Kur'an'ı yorumlamasının bir ürünü olarak telakki edenler şeklinde sıralanabilir. Bunlardan ilkinde göre sünnet de Kur'an gibi Allah'ın Hz. Peygamber'e indirdiği bir vahiy ürünüdür ve bu nedenle bağlayıcılık açısından ikisi arasında bir fark yoktur. Üstelik bu görüşü formüle etmek için vahiy konusunda bir tipoloji yapılmış ve 'metluv vahiy' (okunan vahiy) ile 'gayri metluv vahiy' (okunmayan vahiy) ayırımına gidilmiştir. Buna göre Hz. Peygamber'in sünneti gayri metluv vahiy olarak kabul edilmiştir.⁷ Ancak Hz. Peygamber'in bu şekilde kutsallaştırılması, kendisinin yolundan gidenlerin aşırı sevgiyle bezenmiş bağlılıkları nedeniyle vefatından sonra onu olduğundan farklı ve olağanüstü bir şekilde yorumlamasından kaynaklanmaktadır. Bu durum ilahî dinlerin yanında beşerî dinlerde ve hatta bazı mezheplerde de benzer şekilde tezahür etmiştir. Dolayısıyla dinî önderler hakkında masal ve menkıbeler anlatılmış, olağanüstü olaylar kendilerine isnat edilerek onların beşerî yönleri perdelenmiştir.⁸

Hz. Peygamber'i insanüstü bir konumda görenlerin yanı sıra onu nihayetinde bir insan olarak kabul edenler de azımsanmayacak sayıda olup sünneti iki kısma ayırmak gerektiğini belirtmişlerdir. Bunlardan ilki Hz. Peygamber'in risalet görevinin tebliğine yönelik sünneti olup bunların içeriğinde ahiret hayatına, ibadetlere ve ihtiyaçların karşılanmasına yönelik içtihatlar yer almaktadır. Zira Hz. Peygamber'in dinî konularla ilgili içtihatları doğrudan vahye dayanmasa da vahiy derecesinde kabul edilmiştir. İkincisi ise mahiyet olarak risalet görevinin tebliğini içermeyen sünnet olup bunlar bireysel tecrübelerle dayanmanın yanı sıra onun beşer olmasından ötürü yapmış olduğu davranışları ifade etmektedir. Örneğin tıpla ilgili hadisleri, onun kendi kültüründen kaynaklanan davranışları ve o güne has şahsi birtakım olaylara yönelik sarf ettiği sözler ikinci tür sünnet kapsamındadır.⁹ Bu ikinci tür sünnet Hz. Peygamber'in beşerî yönünü de dikkate aldığından dönemin toplumsal bağlamına göndermede bulunmaktadır. Bu nedenle sünnete dair yaklaşım tarzı belirlenirken bölgenin fiziki durumunu ve buna bağlı olarak gelişen kültürü de göz önünde bulundurmaya gerekmektedir. Nitekim Arabistan'da görülen çöl iklimi toplumun geçim biçimini, mimari yapısını, giyim ve süslenme gibi pek çok yönünü etkilemiştir. Sünnet bu kültür üzerinde gelişerek onu şekillendirdiği için onun kültürel bağlamlarını bilmek büyük önem taşımaktadır. Buna göre, Hz. Peygamber'in hastalıkların tedavisine yönelik tavsiyelerinin ve örneğin dişlerin temizlenmesi için

⁷ Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet: Eleştirel Bir Yaklaşım* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 215-217.

⁸ H. Musa Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 14-15.

⁹ Şah Veliyullah Dihlevî, *İslam Düşünce Rehberi*, çev. M. Erdoğan (Ankara: İmaj Matbaacılık, 2003), 1/395-396.

misvak kullanımını önermesi gibi uygulamaların zamanın şartlarına göre değerlendirilmesi gerektiği¹⁰ ifade edilmiştir.

Öte yandan sünnetin hem vahiy hem de beşerî yönünün olduğu kabul edilse de bazı İslam âlimleri Hz. Peygamber'i yüceltmek maksadıyla onun bütün sünnetini vahiy ürünü olarak görme eğiliminde olmuştur. Bu bakış açısı, özellikle Tıbb-ı Nebevi üzerine çalışma yapan yazarlarda yoğun bir şekilde gözlenmektedir. Nitekim hem Nebevi tıbbı dair eserler üreten kelimciler ve hadisçiler hem de bilimsel tıp ilmiyle meşgul olan âlimler, tıbbı birinci derecede dinî bir meslek değeri atfetmişlerdir. Zira onlara göre tıp, insanların sağlıklarını korumak amacına matuf olduğundan herkes için faydalıdır ve bu nedenle erkek ya da kadın her Müslümanın öğrenmesi gereken bir bilgi türüdür. Bu yaklaşım tarzı, Tıbb-ı Nebevi'nin neredeyse tüm temsilcilerinde sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bu bağlamda sanat ve tababetin Allah indinde imandan sonra en faydalı hizmet olduğu varsayılmıştır. Dahası bu tıp geleneğinde yer alan birçok kişi, örneğin İbn Kiftî (öl. 646/1248), tıp sanatının aslında İdris Peygamber vasıtasıyla vahyolunduğunu belirtmektedir.¹¹ Bu noktada Hz. Peygamberin tıpla ilgili uygulamalarını, örneğin hacamat¹² yaptırmasını ve çeşitli bitkileri tedavi amacıyla önermesini, iki açıdan değerlendirmek mümkündür. Birinci bakış açısına sahip olanlara göre bunlar ya vahiy yoluyla peygambere bildirilmiştir ya da Allah tarafından herhangi bir uyarı gelmediği için vahyin onayından geçmiş bilgilerdir. Diğer bakış açısına göre ise bu uygulamalar, Arap kültürünün veya Hz. Peygamber'in kişisel tecrübelerinin bir ürünüdür. Bu konuda sağlıklı bir perspektif kazanabilmek için Hz. Peygamber döneminde Arapların tıbbî açıdan hangi bilgilere sahip olduğunu ve bu bilgilerin çağdaşı olan toplumlara göre değerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Kaldı ki Tıbb-ı Nebevi alanyazınında yer alan birçok ifadede bazen Hipokrat'ın (M.Ö. 460-375) bazen de Galen'in (öl. M. S. 210) bilgilerini içeren evrensel bilgi birikimine rastlamak mümkündür. Dolayısıyla Hz. Peygamber döneminde uygulanan birçok tedavi yönteminin zaten kadim köklere sahip olduğunu ve bu nedenle Hz. Peygamber'in tavsiye ettiği reçetelerin onun dinî vazifesi ile bir ilgisinin olmadığını belirtmek gerekmektedir.¹³

İnsanlık tarihini şekillendiren Antik Çağ medeniyetlerinden biri olan kadim Çin tıbbına bakıldığında hacamat uygulamasının oldukça yaygın bir kullanım alanına sahip olduğunu görebilmek mümkündür. Kaldı ki dünyanın birçok bölgesinde deriyi

¹⁰ Vejdi Bilgin, "Sünnet Sosyolojisinde Sosyal Bilimsel Yöntem ve İçerik", *Sünnet Sosyolojisi*, ed. M. Tekin (Ankara: Eskiye Yayınları, 2013), 112-115.

¹¹ Fazlur Rahman, *İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp: Değişim ve Kimlik*, çev. A. B. Baloğlu-A. Çiftçi (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 84-86.

¹² Vücudun herhangi bir yerini hafifçe çizip üzerine boynuz, bardak veya şişe oturarak yapılan kan alma işlemi.

¹³ Öztürk, "Geçmişten Günümüze Din ve Sağlık", 276-277; Rahman, *İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp*, 81; Öztürk, *İslam Tıp Tarihi Üzerine İncelemeler*, 138; İsmail Hakkı Ünal, "Tıbb-ı Nebevi'nin Kaynağı", *Uluslararası İslâm ve Tıp (Tıbb-ı Nebevi) Kongresi Bildirileri*, ed. H. Akkanat - E. Döner (Adana: Çukurova Üniversitesi, 2015).

yarmak veya kazımak yoluyla kan akıtmak dinsel bir uygulama olagelmıştır. Bu nedenle İbn Abbas'a (öl. 68/687) ve Hz. Peygamber'in "Şifa üç şeydedir: Bal şerbeti içmek, hacamat yaptırmak ve yarayı dağlamak"* şeklindeki hadisini¹⁴ o dönemin folklorik tıbbının bir ifadesi olarak anlamak daha doğru olacaktır.¹⁵ Zira Hint, Mezopotamya ve Mısır gibi medeniyetlerin hem birbirlerini hem de kendilerinden sonra gelen birçok medeniyeti etkilemiş oldukları bilinmektedir. Bu etkileşime maruz kalan toplumlardan biri de Arap toplumdur. Dolayısıyla önceki dönemlere ait yöresel uygulamalar ve diğer kültürlerle etkileşim süreci bir kenara bırakılacak olsa dahi, Arap coğrafyasının büyük bir kısmında 7. yüzyılda tıpla ilgili orijinal bilimsel çalışmaların olmadığı ve ekseriyetle diğer medeniyetlerin etkisinde kaldıkları¹⁶ söylenebilir.

Tıbb-ı Nebevi alanyazınında yer alan eserlerde ayetlere ve kadim dönemden başlayarak çeşitli devirlerde yaşamış hekimlerin görüşlerine yer verilmiş olsa da daha ziyade ilgili hadislerin ele alınıp incelendiği görülmektedir. Bu hadislerde sağlığın önemi, tedavinin meşruiyet zemini ve koruyucu hekimliğe dair öneriler yer almaktadır. Ancak tıpla ilgili hadislerin Hz. Peygamber'in sözü olmaları bakımından dinî bir değer taşımakla birlikte herkesi kapsayan bağlayıcı emirler olarak değil yorum ve bağlam ekseninde değerlendirilmesi gerekmektedir. Örneğin hadislerde dağlamanın meşru olduğunu gösteren ifadeler bulunmakla birlikte kanamayı durdurmak için uygulanacak diğer yöntemlere de izin verilmiştir. Hz. Peygamber dağlama uygulamasına o dönemde daha iyi bir teknik bilinmediği için izin verdiği gibi şifalı bitkilerle alakalı birtakım tavsiyeleri de Araplar arasında bilinen tedavi metotlarının onaylandığı uygulamalardır.¹⁷ Benzer şekilde İbn Haldun (öl. 808/1406), çölde yaşayan topluluklarda genellikle bazı kimselerin yetersiz tecrübeleri üzerine inşa edilmiş bazı tedavi yöntemlerinin olduğunu ve bu tıp bilgisinin önceki kuşaklar yoluyla aktarıldığını belirtmektedir. Ona göre Araplar arasında bu tarz geleneksel tıp uygulamaları oldukça yaygın olduğundan Tıbb-ı Nebevi'yi de bu çerçevede düşünmek gerekmektedir. Buradan hareketle o, bu uygulamaların dönemin Arap toplumunda herkes tarafından bilinen şeyler olduğunu ve vahiyle bir ilgisinin olmadığını ifade etmiştir. Bu nedenle Hz. Peygamber'in bu konudaki söz ve uygulamalarını da birer

* Akan kanı dindirmek veya hasta bölümleri ortadan kaldırmak için vücudun bir yerini kızdırılmış bir metal araçla yakmak.

¹⁴ Buhârî, "Tıb", 3.

¹⁵ Öztürk, *İslam Tıp Tarihi Üzerine İncelemeler*, 70; William Halse Rivers, *Tıp, Büyü ve Din*, çev. İ. E. Köksaldı (İstanbul: Epsilon Yayınları, 2004), 110; Enbiya Yıldırım, "Nebevî Tıbbın Konumu", *Uluslararası İslâm ve Tıp (Tıbb-ı Nebevi) Kongresi Bildirileri*, ed. H. Akkanat - E. Döner (Adana: Çukurova Üniversitesi, 2015).

¹⁶ Öztürk, *İslam Tıp Tarihi Üzerine İncelemeler*, 117.

¹⁷ Ayhan Tekineş, "Tıbbi Nebevi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, ed. Komisyon (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 41: 85-88.

dinî hüküm olarak değil onun insan olmasından kaynaklanan alışkanlıkları ve özellikleri olarak düşünmek gerektiğini belirtmiştir.¹⁸

Tıp mesleğinin Hz. Peygamber'le ilişkilendirilmesi, iyi niyetli bir sevgi gösterisinin aşırıya kaçmış bir dışavurumu olarak değerlendirilebilir. Zira Hz. Peygamber bir hekim olmayıp bizzat kendisi hekim tarafından tedavi edilmiş ve hastalara da işin ehli hekimlere gitmelerini tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber'in sağlık konusundaki tavsiyeleri, dönemin kültürel havzasında sözlü olarak aktarılan ve mümin olsun olmasın herkesin hastalık durumunda uyguladığı inanç ve bilgileri ihtiva etmektedir. Dahası bu bilgi ve inançlardan bazılarının, modern tıbbın gelişmesi neticesinde bilimsel açıdan hatalı olduğu kanıtlanmıştır.¹⁹ Bu noktada önemli olan husus, Tıbb-ı Nebevî'nin hatalı bilgiler içermesinden çok böylesi bir oluşuma kaynaklık eden tarihsel, toplumsal ve zihinsel faktörleri tespit etmektir. Başka bir ifadeyle herhangi bir zaman diliminde zuhur eden bir olgunun sosyolojik arka planını ortaya koymak, söz konusu olguyu bütün yönleriyle kavrama ve anlamlandırma açısından son derece elzem görünmektedir. Bunun için de öncelikle İslam coğrafyasında tıbbın geçirdiği gelişim süreci ana hatlarıyla ortaya konulmalıdır.

İSLAM COĞRAFYASINDA TIBBIN GELİŞİMİ

Tıp tarihi ile ilgili yazılan birçok eser, tıbbın tarihini genellikle Antik Yunan medeniyeti ile başlatma eğilimindedir. Zira mitolojik unsurların baskın olduğu bir dönemde her şeye rağmen Yunanlıların tıbbî pratik konusunda bazı ilerlemeler kaydettiği görülmektedir. Bu tıbbî pratiğin Sokrates öncesi felsefe okullarından, özellikle de Pisagor okulundan kaynaklandığı söylenebilir. Doğanın doğrudan gözlemlenmesi, tümevarıma dayalı bir mantık, yaşamın sebebi ve anlamı gibi konulara verilen önem tıp biliminin gelişmesi için uygun ortamı sağlamıştır. Alcmaeon ve Empedokles gibi tıpla ilgilenen önemli isimler²⁰ olsa da Antik Yunan tıbbı denince akla gelen ilk isim, tıbbî uygulamalarda akılcı ve dinden bağımsız bir yaklaşımın simgesi olan Hipokrat'tır (M.Ö. 460-375). Bugünkü anlamda tıbbî bilgi ve cihazlara sahip olmasa da onun, en azından hastalıklara bakış açısının son derece bilimsel olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin kutsal bir hastalık olarak görülen sara hastalığının herhangi bir kutsiyet taşımadığını, hastalığın tanrılar tarafından verilen bir ceza olarak görülemeyeceğini vurgulamıştır. Bu hastalığın tanrı kaynaklı olduğu varsayımının yalnızca bilgisizlikten ileri geldiğini söylemiş, ortaya çıkan hastalıkların iç ve dış sebeplerden ötürü meydana geldiğini savunmuştur. Mitolojik dönemdeki tıbbî

¹⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. S. Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2018), 892.

¹⁹ Tuncay Özgünen, "Çağdaş Tıbbın Işığında Tıbb-ı Nebevî", *Uluslararası İslam ve Tıp (Tıbb-ı Nebevî) Kongresi Bildirileri*, ed. H. Akkanat - E. Döner (Adana: Çukurova Üniversitesi, 2016), 15-16. Hz. Peygamber'in tıp ve eczacılıkla ilgili hadislerinin pozitif bilimler ışığında ayrıntılı değerlendirmesi için bk. Osman Oruçhan, *Hadis ve Bilim* (Ankara: TDV Yayınları, 2011).

²⁰ Paul Lewis, *Tıp Tarihi*, çev. N. Güdücü (İstanbul: Khalkedon Yayınları, 1998), 24-25.

anlayıştan uzak, doğal nedenlere dayalı bir anlayışı benimseyen Hipokrat'ın öğretileri uzun yıllar hem Batı dünyasında hem de İslam coğrafyasında tıp bilimini etkilemiştir.²¹

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren tıp alanında önemli gelişmeler olmuştur. Bu gelişmelerin temelinde, Kur'an-ı Kerim'de yer alan sağlığa, temizliğe ve iyiliğe dair tavsiye ve emirlerin yanı sıra Hz. Peygamber'in sağlığın korunmasına ilişkin Müslümanlara tavsiyeleri, hastalıkların tedavi edilmesi konusunda teşvik etmesi ve bazı tedavilerde bizzat tedavi önerilerinde bulunması gibi sebepler belirleyici olmuştur. İslam'ın ilk döneminde Hz. Peygamber'in ve sahabenin sağlığın korunması ve tedavi ile ilgili tutumu, daha sonraki dönemlerde İslam dünyasında tıba olan ilginin artmasında ve önemli Müslüman hekimlerin yetişmesinde büyük motivasyon kaynağı olmuştur.²²

İslam tıbbının dayandığı temel kaynak Kur'an-ı Kerim ve hadislerin yanında kuşkusuz Arap toplumunun tıp birikimidir. Arap Yarımadasında yaşayan halk, sistematik bir tıp bilimine sahip olmasalar da kişisel tecrübe ve gözlemlerinin ve sözel olarak aktarılan birtakım bilgilerin aktardığı hastalık nedenlerinin yanı sıra sihir ve büyü'nün insan sağlığı üzerinde etkisi olduğunu düşünmüştür. Buna ek olarak Yunan tıbbının da İslam tıbbının kaynakları arasında olduğunu belirtmek gerekmektedir. Zira Müslümanlar teorik tıbbı öğrenmeye öncelikle Grek kaynaklarının Arapçaya tercümesi ile başlamış ve bu alanda önemli aşama kaydetmişlerdir. Bu tercüme faaliyetlerine Hint kaynakları da eklenmiş ve bu tecrübelerin sentezlenmesiyle kültürel bir zenginlik ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar kısa bir zaman dilimi içinde büyük bir bilgi birikimine dönüşmüş, buradan elde edilen bilgiler söz konusu kaynaklarda yer alan bilgilerin çok çok ötesine geçerek etkisi günümüze kadar gelen bir düzeye ulaşmıştır.²³

Emevi ve Abbasi dönemlerinde Hint, Fars ve Grek kültürü ile karşılaşılması ve bu medeniyetlere ait eserlerin tercüme edilmesi, İslam dünyasında, felsefe başta olmak üzere birçok bilim dalında olduğu gibi, tıp alanında da önemli gelişmeler yaşanmasına neden olmuştur. Zira bu dönemde ilk hastanelerin ve tıp okullarının aşamalı olarak teşekkül etmeye başladığı görülmektedir. O dönemde İran ve Irak'ta yaşayan hekimlerin birçoğu, 260 yılında Sasani hükümdarı I. Şâpûr tarafından kurulan ve sonraları Hz. Ömer zamanında İslam coğrafyasına dâhil edilen Cündişâpûr Tıp Okulu'nda tahsil görmüşlerdir. Arapların en meşhur hekimi olarak bilinen Hâris b. Kelede'nin (öl. 13/634) de Hz. Peygamber'in doğduğu sıralarda en parlak dönemini

²¹ William Bynum, *Tıp Tarihi*, çev. N. Gökçeoğlu (Ankara: Dost Kitabevi, 2014), 18-29.

²² Zehra Gençel Efe, *İslam Tıp Tarihi: Gelişimi ve Kaynakları* (İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2019), 7-9.

²³ Gençel Efe, *İslam Tıp Tarihi*, 10.

yaşamakta olan bu okulda tahsilini yaptığı bilinmektedir.²⁴ Abbasilerin ilk yıllarında ise bir taraftan tercüme faaliyetleri devam ederken diğer taraftan özgün eserler verilmeye başlanmıştır. 12. yüzyıla doğru gelindiğinde Müslümanlar, eserleri asırlarca Batı üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulan Huneyn b. İshâk (öl. 260/873), Sâbit b. Kurre (öl. 288/901), Ebû Bekir er-Râzî (öl. 313/925), Ali b. Abbas el-Mecûsî (öl. 384/994), İbnü'l-Cezzâr (öl. 369/979) ve İbn Sînâ (öl. 428/1037) gibi büyük tıp otoritelerini yetiştirerek tıbbın gelişimine önemli katkılar yapmıştır. Bu durumu yazılan tıp kitaplarında yer alan bilgilerin derinliğinde ve resimlerin içerdiği ayrıntılarda gözlemlemek mümkündür. Örneğin bu yüzyılda Huneyn b. İshak'ın yazdığı *Göz Üzerine On Kitap* adlı eserde siyah ve kırmızı mürekkeple çizilmiş beş göz resmi bulunmaktadır. Bir diğer örnek de Zehrâvî (öl. 404/1013) adlı âlimin bütün tıp konularını ele alıp incelediği *Tasrif* adlı kitabının cerrahiyle ilgili bölümünde iki yüzden fazla tıbbî aleti resimleriyle açıklamasıdır. Böylece İslam medeniyeti, tıp alanında keşfedilen yeni metot ve uygulamalarla, bu bilim dalını çok yükseklere taşıyacak kurum ve değerler oluşturmuştur. 13. yüzyıla gelindiğinde ise İslam dünyasında şehir denebilecek bütün merkezlerde en az bir hastanenin kurulduğu görülmektedir.²⁵

İnsanoğlu için fiziksel sağlık ne denli hayati bir önem taşıyorsa sağlıklı olmanın yollarını araştırmak da her zaman için insanın en temel çabalarından biri olmuştur. İslam medeniyeti zirvede olduğu dönemlerde imrenilecek düzeyde bir sağlık sistemi kurmuş, 7. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar tıp ilmi İslam coğrafyasının farklı bölgelerinde oldukça çok yönlü bir disiplin olarak gelişme göstermiştir. Din, dil ve etnik köken itibarıyla birbirinden farklı olan hekimler bu ilmin gelişiminde ortak tecrübelerini paylaşmakla birlikte tıp ilmi coğrafya ve inancın sınırlarını aşarak evrensel bir kimlik kazanmıştır. Ayrıca İslam coğrafyasında gelişen tıp birikimi çevre kültürlerine, özellikle Avrupa'da 12. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan üniversite merkezli tıbbı, büyük etkide bulunmuştur.²⁶

İslam tıbbının Orta Çağda ve Rönesans döneminde Avrupa'daki tıbbın gelişimi üzerindeki etkisi son derece büyük olmuştur. İtalya, İspanya ve Antakya'da bulunan birçok Arapça tıp metni Latinceye çevrilmiştir. Bu çabalarda ön plana çıkan iki kişi Afrikalı Konstantin (öl. 479/1087) ve Cremonalı Gerard (öl. 582/1187) olmuştur. Bunlar yalnızca Ebû Bekir er-Râzî'nin *eṭ-Ṭıbbü'l-Manşûrî*, Ali b. Abbas el-Mecûsî'nin *el-Kitâbü'l-Melekî* ve İbn Sînâ'nın *el-Ķānûn fi't-ṭıb* adlı büyük ansiklopedik çalışmalarını tercüme etmekle kalmamış, bunlara ek olarak İshak b. İmrân'ın (öl.

²⁴ Arslan Terzioğlu, "Bîmâristan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, ed. Komisyon (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 164.

²⁵ Ali Bakka, "İslâm Tarihinde Tıbbın Gelişmesi ve Silvan'da Tıp", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (Temmuz–Aralık 2013), 40; Hüseyin Gazi Topdemir, "İslam Dünyasında Tıp", *Bilim ve Teknik* Ağustos 2012), 90.

²⁶ Peter E. Pormann, "Tıp", *TDV İslam Ansiklopedisi*, ed. Komisyon (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 96.

290/903) *Kitâb fi'l-Mâlîhulyâ* isimli eserini de çevirmişlerdir. Huneyn b. İshak'ın *el-Mesâ'il fi't-ṭib* adlı eseri Latin dünyasında *Isagoge Johannitii* adıyla meşhur olmuş, bu eser 13. yüzyıldan itibaren yeni yeni gelişmekte olan Avrupa üniversitelerinin pek çoğunda ders kitabı olarak okutulmuştur. Dahası Rönesans döneminin meşhur anatomisti Andreas Vesalius, Ebû Bekir er-Râzî'nin *eṭ-Ṭıbbü'l-Manşûrî* adlı eseri için bir şerh yazmıştır. Dolayısıyla Arapça kaleme alınan tıp eserlerinin Latince çevirilerinin Batı'daki tıp tarihi üzerinde derin ve kalıcı bir etki bıraktığı neredeyse tüm tıp otoriteleri tarafından kabul edilen bir vakıdır.²⁷

Genel olarak İslam tıbbının gelişim seyrine bakıldığında Batı'ya kıyasla daha erken dönemlerde tıp bilimine önem verildiği ve buna mukabil çeşitli tıp eğitim kurumlarının teşekkül ettiği anlaşılmaktadır. Özellikle Cündişapur'da (günümüzde İran'ın Huzistan bölgesinde) bulunan tıp okulu ve burada tahsil gören hekimler tıp biliminin gelişimi üzerinde kalıcı etkilerde bulunmuştur. Ancak söz konusu bu okulun yapısına bakıldığında burada eğitim veren tıpçıların ekseriyetinin gayrimüslim olduğu, bu nedenle bu okul bünyesinde verilen eğitimin daha ziyade rasyonel/seküler bir karakter sergilediği söylenebilir. Dolayısıyla buradan yetişen hekimlerin tıba dair bakış açıları da dinî bir karakter taşımadığından özelden bu hekimlere genelde ise topyekûn tıp ilmine karşı dinî açıdan olumsuz bir tutumun gelişmiş olabileceği söylenebilir. Bu noktada konunun farklı boyutlarının ortaya konulabilmesi için Tıbb-ı Nebvî'nin oluşumuna kaynaklık eden çeşitli sosyolojik faktörlerin süreç üzerindeki dahlinin analiz edilmesi gerekmektedir.

TİBB-I NEBEVİ'NİN SOSYOLOJİK ARKA PLANI

İçinde yaşadığımız toplumu anlayabilmek bilimsel bir disiplin olarak sosyolojinin temel amacıdır. Bu amaçla yola çıkan sosyologlar, kendisinin de parçası olduğu bir bütünü araştırmanın doğurduğu sorunlar bir yana, ilgilendiği yapının oldukça soyut, karmaşık ve sınırları bir çırpıda çizilemeyen doğasıyla karşı karşıya kalmıştır. Süreç içerisinde bu zorluğun üstesinden gelmek amacıyla analitik düşünme yöntemi benimsenerek toplum adı verilen soyut birliktelik çeşitli kurum ve süreçlerden oluşan bir bütünlük olarak ele alınmaya başlanmıştır. Böylelikle toplumsal olgular, analitik olarak ayrıştırılarak söz konusu olgunun ortaya çıkış nedenleri analiz edilmeye çalışılmış, bu sayede yapılan araştırmalara metodolojik bir kolaylık sağlanmıştır. Tıbb-ı Nebvî olgusu da bu bağlamda ele alınması gereken konulardan biri olup onun oluşum süreci üzerinde etkili olan sosyolojik faktörlerin belirlenmesi önem arz etmektedir.

²⁷ Pormann, "Tıp", 100.

Tıbb-ı Nebevi literatürü birçok tıp tarihçisi tarafından Galen tıbbının²⁸ yayılmasına bir tepki olarak görülmüştür ve Galenci paradigmadaki kabul edilmeyen yöntemleri içeren alternatif veya ayrı bir paralel uygulamayı temsil ettiği düşünülmüştür. Bu noktada belirleyici olan faktörün, bu literatürün yazarlarının aynı zamanda “din adamı” olması ve zihinsel arka planlarında “Helenistik toplumdaki devşirilen tıbbî fikirlere” karşı düşmanca bir tavrın benimsenmiş olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda Tıbb-ı Nebevi, İslami olmayan Yunan düşüncesinin aksine “İslami köklerden” türetilen yerli bir alternatif olarak görülmüştür.²⁹

Fazlur Rahman’a göre Tıbb-ı Nebevi’nin oluşumuna kaynaklık eden temel sosyolojik dinamik tıbbın İslamlaştırılmasıdır. Buna göre Tıbb-ı Nebevi’nin temel amacı, doğası gereği maddi olan tıbbı manevi bir hava vererek ona yüksek bir dinî değer atfetmek ve tıbbı İslami tartışmaların havzasına dâhil etmektir. Rahman’a göre bu görüş bir hayli makul görünmektedir, zira hastalık ve sağlık olgusuna dinî bir motif vermek bireylerin iyileşme isteğini artıracaktır. Dahası bu tip hadislerde zikredilen ‘hastalıkların günahların dökülmesine bir vesile’ oluşu, bireylerin başlarına gelen musibetlere daha fazla sabretmelerini sağlayacağı gibi günahlardan arınıp ahirette mükâfata nail olacaklarına dair güçlü bir motivasyon kaynağı da olacaktır. Ancak o; bu alanyazının tek olumsuz tarafının, sonraki Müslümanlar tarafından bunların tarihsel bağlamları dikkate alınmadan körü körüne kabul edilmesi³⁰ olduğunu ifade etmiştir.

Perho, Rahman’ın bakış açısına göre Tıbb-ı Nebevi’nin temel amacının, ‘tıbbın kabul edilmesinin Allah’a olan inancı yok etmediğini göstererek tıbbî tedaviyi meşrulaştırmak’ olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu görüş, o dönemde tıbbın cevazı konusunda şüpheleri olan bazı Müslümanların olması nedeniyle bir dereceye kadar kabul edilebilir görünse de (zira bu tarz müminler, ilaç kullanımını tevekkül ile bağdaşmayan bir davranış olarak görmenin yanı sıra doğrudan sağlık ve hastalığı yaratanın Allah olduğunu, ilaçların etkili olmadığını ve ilaç ile tedavi arasında nedensel bir bağ olmadığını düşünmüşlerdir) Tıbb-ı Nebevi’nin oluşum nedenini yalnızca tıbbı ve ilaçla tedaviye karşı bir tepki olarak görmek mümkün değildir. Zira o dönemde ilaçla tedaviyi kabul etmeyen mezhepler varsa da Sünni mezheplerin birçoğu tıbbî tedaviyi meşru görmüşlerdir. Dahası Memlük Devletinin ilk dönemlerinde (1250-1382) Mısır bölgesinde yoğun faaliyetler yürüten bazı radikal

²⁸ İslam dünyasında Calinus olarak tanınan, Antik Roma’nın en önemli hekimlerinden olan Galen’in ortaya koyduğu tıp anlayışı “Galenci Tıp” olarak adlandırılır. Bu anlayışın, özellikle deneysel fizyoloji alanında ve İslam literatüründe “ahlat-ı erbaa” olarak adlandırılan, insan sağlığının vücuttaki dört sıvının (kan, sarı safra, kara safra ve balgam) dengesine bağlı olduğu yönündeki görüşleri yaklaşık 1500 yıl boyunca dünya genelinde etkili olmuştur.

²⁹ Emilie Savage-Smith vd., "Tıbb", *Encyclopedia of Islam*, ed. P. Bearman vd. (Leiden: Brill, 2010); Manfred Ullmann, *Islamic Medicine* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997).

³⁰ Rahman, *İslam Geleneginde Sağlık ve Tıp*, 90-99.

sufi tarikatlarda bile tedaviye izin verildiği³¹ göz önünde bulundurulduğunda, tıbbı karşı olma tutumunun genel değil de bireysel ve sıra dışı bir tepki olabileceğini³² ifade etmiştir.

Perho'ya göre Tıbb-ı Nebevi oluşumunun temel amacı, tıp otoritesini Galen'den Hz. Peygamber'e aktarmaktır. Ancak bu yönelim, Galen'i yok etmek ya da Grek-İslam tıbbının esaslarını inkâr etmek saikiyle ortaya çıkmamıştır. Özellikle ilerleyen dönemlerdeki eserlerde Hipokrat, Galen ve İbn Sînâ'ya yapılan sürekli referanslar bu tıp otoritelerinin tıbbî görüşlerine yazarlar tarafından değer verildiğini göstermektedir. Ona göre Tıbb-ı Nebevi, İslami öğretileri ve Grek-İslam tıp teorisini birleştiren yeni bir tıp formu ortaya çıkarma girişimi olup bu durum özellikle konuyla ilgili alanyazının gelişimindeki en son aşamayı temsil eden eserlerde görülmektedir. Buna ek olarak 12 ve 13. yüzyılda yaşanan bazı gelişmeler de bu oluşumun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. O dönemlerde bazı muhafazakâr düşünürler, İslam coğrafyasını kasıp kavuran Moğol istilalarını Müslümanların İslam'dan sapmalarından ötürü Tanrı'nın öfkesinin bir ifadesi olarak yorumlamıştır. Buna göre daha fazla cezalandırmayı önlemek için tüm yenilikleri reddederek Hz. Peygamber ve dindar atalar örneğini izlemek gerekmektedir. Bu bağlamda Perho'ya göre, tıp ilmi İslam dışı fikirler için bir sığınak olarak görüldüğünden, sünnete bağlılık talebi tıbbî uygulamalara da teşmil edilmiştir. Zira o dönemlerde birçok hekimin ya gayrimüslim ya da dinî inançları şüpheli ve şeriat tarafından kabul edilmemiş tedavileri uygulamaktan çekinmeyen Müslümanlar olduğu bilinmektedir. Bu nedenle gerçek bir İslami tıp yaratma arzusu Tıbb-ı Nebevi'nin yaratılmasının merkezi sebebi olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Müslümanların dünya görüşüne uyan ve ihtiyaçlarına cevap veren bir tıp sunmak için âlimler onu İslami bir kurum olarak yeniden inşa etmek istemişlerdir. Temel tıp otoritelerinin hastalıklarla ilgili görüşleri İslam'ın öğretileri ile çelişmediği sürece kabul edilebilir olsa da merkeze alınacak asıl otoritenin Kur'an ve Sünnet olması gerektiği vurgulanmıştır.³³

Öte yandan Tıbb-ı Nebevi'ye dair yukarıda zikredilen görüşlerin hatalı olduğunu ve bu oluşumun Galenci teori ve geleneğe paralel olarak, hatta bir yanıt olarak ortaya çıkmadığını, bilakis epistemik unsurlarını Galenci anlatıdan türeten bir tür bilişsel ve söylemsel oluşum olduğu ifade edilmiştir. Buna göre bu metinler dinî ve bilimsel anlatılar arasında, dinî bir arka plana sahip olan yazarların epistemik otoritelerini baskın tıbbî uygulama ve söylemle müzakere ettikleri epistemolojik bir ilişki sunmaktadır. Dolayısıyla bu oluşum dinî bilgiye dayanan paralel bir iyileştirme pratiğini değil, daha ziyade baskın dinî ve bilimsel söylemler arasındaki sınırları

³¹ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Hülya Küçük, *Tasavvuf ve Tıp* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019).

³² Irmeli Perho, *The Prophet's Medicine: A Creation of the Muslim Traditionalist Scholars* (Helsinki: Finnish Oriental Society, 1995), 76-78.

³³ Perho, *The Prophet's Medicine*, 79-83.

belirleme ve bu ikisi arasında epistemik köprüler oluşturma girişimini temsil etmektedir.³⁴

Tıbbî Nebevî'nin ortaya çıkışı ile ilgili olarak yukarıda zikredilen hususları bir bütün olarak değerlendirdiğimizde söz konusu oluşumun genel anlamda sekülerleşme eğilimiyle bağlantılı olduğu söylenebilir. Sözlükte “doğüstü güçlerden veya kutsaldan uzaklaşma yönünde gerçekleşen bir eğilim”³⁵ olarak tanımlanan sekülerleşme kavramı, her ne kadar farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmış olsa da genel olarak “dinî düşüncelerin, kurum ve pratiklerin sosyal öneminin azaldığı bir süreci”³⁶ ifade etmektedir. Elbette ki sekülerleşme kavramı, bilimsel bir tartışma konusu olarak yakın zamanlarda ortaya çıkmıştır. Ancak kavramın zatında mündemiç olan ‘dünyaya meyletme’ eğilimi bir potansiyel olarak var olagelmiş ve dinî hassasiyeti olan çevrelerde rahatsızlık yaratmıştır. Bu rahatsızlık kimi zaman seküler/rasyonel oluşumları bir ‘tehdit’ olarak algılayarak korumacı bir tepkinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış, kimi zaman da söz konusu oluşumların mutlak manada reddi ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla Tıbb-ı Nebevî’ye dair üretilen külliyatın, o dönemlerde varlığı hissedilen ancak ‘adı konmayan’ bir sekülerleşme eğilimine karşı ortaya çıkan bir tepki olduğu söylenebilir. Bu bağlamda söz konusu külliyatın ortaya çıkışıyla ilgili ortaya atılan “Galenci tıp paradigmasına karşı çıkış” ya da “tıbbın İslamileştirilmesi” hususları, rasyonel tıp aracılığıyla beslenen dünyaya meyletme eğilimine karşı hissedilen bir hoşnutsuzluğun dışı vurumu olarak görülebilir. Başka bir deyişle İslam merkezli olmayan bir tıp anlayışının gelişip benimsenmesinin hem bireysel tutumlar hem de toplumsal örgütlenmeler nezdinde din-dışı unsurların öneminin artmasına yol açacağı düşünülmüştür. Bu noktada hastalık ve sağlıkla ilgili yaklaşımlarını seküler/rasyonel temellere dayandıran İbn Sina ve Ebu Bekir er-Razi gibi hekimlerin gerek akademik çevrelerde gerekse halk nezdinde özellikle felsefi görüşleri nedeniyle dinsizlikle itham edilmesi, yukarıda zikredilen hoşnutsuzluğun belirtileri arasında gösterilebilir.

Öte yandan Tıbb-ı Nebevî adı altında ortaya konan eserlerde dile getirilen tavsiyeler, uzun süre geniş halk kitleleri arasında yayılma imkânı bulmuş ve özellikle muhafazakâr kesimlerde rağbet görmüştür. Modern tıbbın dünya çapında yankı uyandıran buluşları ve hastalıklara karşı kazandığı önemli başarılar sonucu tıp alanında neredeyse tek otorite haline gelmesi bu tür eserlere ve içeriğindeki tavsiyelere olan ilgiyi azaltmıştır. Ancak söz konusu eserler 20. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde, modern tıbbı karşı duyulan derin bir hoşnutsuzluğun sonucu olarak

³⁴ Ahmed Ragab, *Prophets of Medicine and Medicine of the Prophet: Debates on Medical Theory and Practice in the Medieval Middle East* (Harvard University, 2009).

³⁵ Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü* (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 263.

³⁶ Bryan Wilson, *Religion in Secular Society*, Steve Bruce (ed.) (Oxford: Oxford University Press, 2016), 6.

ortaya çıkan alternatif tıbbın içine dahil edilerek yeniden gündeme ge(tiri)lmeye başlamıştır.

Resmi sağlık sektörü dışında kalan sağlık uygulamaları olarak tanımlanan alternatif tıp uygulamaları günümüzde sağlık alanında popüler uygulamalar olarak dikkat çekmektedir. Alternatif tıp, sağlık alanında daha doğal ve zararsız olduğu düşünülen uygulamalardan ötürü bugün pek çok insan tarafından tercih edilmektedir. Her ne kadar modern tıp tarafından çok fazla kabul edilmeyip çoğu zaman yok sayılsa da günümüzde sağlık alanında kendisine geniş bir yer edinmiş durumdadır. Modern tıbbın hastalığa radikal, müdahaleci yapısı ve bazen elde ettiği olumsuz sonuçlar pek çok insanın alternatif tıba yönelmesine yol açmıştır. Kendini doğal olarak sunan alternatif tıp, uygulamalarındaki çeşitliliği ile çok geniş bir kesime hitap edebilmektedir. Özellikle kitle iletişim araçları vasıtasıyla etki alanını artıran alternatif tıbbın sağlık sektörü içinde her geçen gün etkisini artırdığı görülmektedir.³⁷

Modern tıbbın maddeci yaklaşımına (biyomedikal yaklaşım) bir itiraz olarak gelişen ve geniş bir yayılma alanı bulan alternatif oluşumlar, bilimsel tıba eş değer bir seçenek olma iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Bu hareketin öncüleri akademik tıbbın yerine kendi yöntemlerini koymak istemiş, ancak modern tıp anlayışı bunların bazılarını dışlamış bazılarını ise “tamamlayıcı tıp” etiketiyle kendi içinde eritmiştir. Her şeye rağmen bu alternatif tedavi yolları modern tıbbın bir kenara attığı ya da önemsemediği alanları (göz yorgunluğu, cilt sorunları, romatizma, beslenme sorunları vb.) keşfetmekle kalmamış, aynı zamanda bilimsel tıbbın kendini sorgulamasına neden olmuştur.³⁸ Bu süreçte her ne kadar diğer tedaviler kuşkuyla karşılanırsa da bazı alternatif tedavi yöntemlerinin zamanla profesyonel tıp şemsiyesi altında toplanmasına yol açmıştır. Örneğin akupunktur 1960’larda ilk kez yaygınlaşmaya başladığında tıp çevreleri bu uygulamadan kaçınmıştır. Bu temkinli duruş, uygulamanın daha çok “bilimsel olmayan” doğasından kaynaklanmıştır. Ancak süreç içerisinde akupunkturun gittikçe yayılmasına bağlı olarak mevcut sağlık

³⁷ Ömer Aytaç-Muzaffer Çağlar Kurttaş, "Çalışan Kadınların Alternatif Tıba Bakış Açılarının Sosyolojik Analizi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16/2 (2014), 3-4. Dünya Sağlık Örgütü'nün 2000 yılı verilerine göre Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp olarak adlandırılan uygulamaların kullanım sıklığı Afrika'da %80, Kanada'da %70, Avustralya'da %48, ABD'de %42, Belçika'da %38, ve Fransa'da %49'dur. Türkiye'de ise bu konuda sınırlı sayıda çalışma olduğu, yapılan kesitsel çalışmalarda bu tür uygulamaların kullanım sıklığının %42 ila %70 arasında olduğu görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Serpil Tütüncü, "Geleneksel, Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamalarına Genel Bir Bakış", *Tıbbın Alternatifi Olmaz: Geleneksel Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları*, ed. S. Tütüncü - N. Etiler (Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları, 2017).

³⁸ Thomas Sandoz, *Alternatif Tıp Tarihi*, çev. Çağrı Eroğlu (Ankara: Dost Kitabevi, 2010), 238-240. Oldukça uzun bir süre parçacı bir yaklaşımı benimseyen modern tıp, Homeopati gibi bütüncül tedavi anlayışını salık veren alternatif metotların artan etkisiyle birlikte hastalığa değil hastaya odaklanmaya ve hastalıkta yalnızca biyolojik faktörlerin değil de diğer sosyo-psikolojik faktörlerin de etkili olduğunu kabul eden bütüncül bir tıp anlayışını benimsemeye başlamıştır.

hizmetleri içinde akupunktur uygulayıcıları ortaya çıkmaya başlamıştır.³⁹ Dolayısıyla Tıbb-ı Nebevi'ye dair yakın zamanlarda yeniden ortaya çıkan eserlerin yukarıda zikredilen süreçle yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Bir başka ifadeyle bu tür eserlerin yazılması, modern tıbbın maddeci/pozitivist ya da seküler yaklaşımına karşı duyulan potansiyel bir rahatsızlığın alternatif ya da tamamlayıcı tıp adı altında dışavurumu olarak değerlendirilebilir. Zira konuyla alakalı olarak 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yapılan çalışmaların söz konusu külliyyatı tanıtmaktan ziyade onu övmeye ve hatta alternatif bir tıp olarak göstermeye yönelik çalışmalar olduğu söylenebilir.⁴⁰

Öte yandan alternatif tıbbın şemsiyesi altında meşrulaştırılmaya çalışılan Tıbb-ı Nebevi'nin, günümüzün tüketim merkezli toplumuna dâhil edilerek *metalaştırıldığı* da gözlenmektedir. Özellikle kitle iletişim araçları aracılığıyla etki alanını genişleten alternatif tıp, sağlık sektörü içinde her geçen gün etkisini artırmaktadır. Bu bağlamda alternatif ya da tamamlayıcı tıp kapsamına Tıbb-ı Nebevi külliyyatının da dâhil edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Örneğin Hz. Peygamber'in bizzat uyguladığı ve tavsiye ettiği hacamat uygulamasının adının "kupa tedavisi" olarak güncellenmesi ve sayısı her geçen gün artan "tedavi merkezleri" aracılığıyla yaygınlaşması bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu tarz uygulamaların Hz. Peygamber tarafından da yapılmış olduğunun belirtilmesi bu durumun bir pazarlama stratejisi olarak kullanıldığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle sağlık alanında oluşturulan pazardaki geliri artırmak adına bu tür uygulamalara ve bilgilere ayrı bir anlam ya da *kutsallık* atfedilmektedir.⁴¹

SONUÇ

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Tıbb-ı Nebevi'ye dair kaleme alınan eserlerin bu alanyazını tanıtmaktan ziyade övme ve hatta onu modern tıba karşı bir alternatif olarak gösterme eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır. Hâlbuki Tıbb-ı Nebevi'nin eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir. Bu çerçevede üretilen klasik eserlere bakıldığında, orada zikredilen hadislerin sıhhat bakımından oldukça problemliler oldukları ve aynı zamanda bu hadislerde ciddi manada delalet sorunu olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber'in konumunu ve değerini yüceltmek amacıyla yapılan bu tarz çalışmaların dikkatli bir şekilde yapılmadığı

³⁹ Stephen Hunt-Nikki Lightly, "Tamamlayıcı Tıp Sosyolojisi: Alternatif Tıp Sağlıklı Bir Alternatif Mi Sunuyor?", *Sosyoloji: Başlangıç Okumaları*, çev. G. Altaylar, ed. A. Giddens (İstanbul: Say Yayıncılık, 2010), 151.

⁴⁰ Bu tür çalışmalara örnek olarak bk. Mahmut Denizkuşları, *Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde Tıp* (Konya: Hüner Yayınevi, 2008); Hussam Rawi, *Doktor Peygamber*, çev. M. Alioğlu (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2005); Ayhan Tekineş, "Alternatif İslami Tıp Tıbb-ı Nebevi", *Divan İlmî Araştırmalar* 3/4 (1998); Salih Karacabey, "Hadis Vahiy Münasebeti ve Tıpla İlgili Hadisler Hakkında Hattabi'nin Görüşleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/4 (1992).

⁴¹ Öztürk, "Geçmişten Günümüze Din ve Sağlık", 289; Ayaç-Kurtdaş, "Çalışan Kadınların Alternatif Tıba Bakış Açılarının Sosyolojik Analizi", 3-4.

takdirde zamanla Hz. Peygamber'i zan ve itham altında bırakabileceği, dolayısıyla onun toplum nezdinde itibarının kaybolmasına neden olabileceği⁴² söylenebilir. Dahası Tıbb-ı Nebevi eserleri içerisinde yer alan birtakım uygulamaların, alternatif ya da tamamlayıcı tıp adı altında meşrulaştırılarak tüketim kültürüne entegre edildiği görülmektedir. Bu durum özelde Hz. Peygamber'in, genelde ise dinin tüketim sürecinde araçsallaştırılarak istismar edildiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Diğer yandan Tıbb-ı Nebevi'nin tarihsel süreçte ortaya çıkmasında etkili olan saiklerden biri olan İslami bir tıp yaratma arzusu, doğası gereği seküler bir uğraş olan tıbbın dinî havzanın içine çekilerek Allah'ın evrende olup biten her şeyde rolü ve etkisinin olduğu inancının pekiştirilmesine katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla Nebevî tıbbın doğuşu, gelişimi ve yaygınlaşmasının hem çok boyutlu sosyolojik bir süreç hem de dinlerin kurumsallaşma süreci içinde 'köşede bekleyen' sekülerleşme 'tehdidine' karşı gösterilmiş korumacı bir tepki olduğu söylenebilir. Dahası sekülerleşmeden korunmaya yönelik böylesi bir tepkinin, tıp dünyasını derinden etkilemiş İbn Sînâ, Ebu Bekir Râzî ve İbn Rüşd gibi pek çok Müslüman hekimin dünya çapında yankı uyandırmış çalışmalarına rağmen İslam dünyasında tıp ilminin ilerlemesini zimnen engellediği savunulabilir.

KAYNAKÇA/REFERENCE

- Aytaç, Ömer-Kurtdaş, Muzaffer Çağlar. "Çalışan Kadınların Alternatif Tıbbı Bakış Açılarının Sosyolojik Analizi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16/2 (2014), 1-26.
- Bağcı, H. Musa. *Beşer Olarak Hz. Peygamber*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Bakkal, Ali. "İslâm Tarihinde Tıbbın Gelişmesi ve Silvan'da Tıp". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (Temmuz–Aralık 2013), 9-43.
- Bayat, Ali Haydar. *Tıp Tarihi*. İzmir: Sade Matbaa, 2003.
- Bhikha, Rashid-Dockrat, Ashraf. *Medicine of the Prophet: Tibb al-Nabawî*. South Africa: Ibn Sina Institute of Tibb, 2015.
- Bilgin, Vejdi. "Sünnet Sosyolojisinde Sosyal Bilimsel Yöntem ve İçerik". *Sünnet Sosyolojisi*. ed. M. Tekin. 87-116. Ankara: Eskiyeşi Yayınları, 2013.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's- Sahîh*. nşr. M. Zuheyr b. Nasir en-Nasir. 9 Cilt. Kahire: Dâru't-Tûk en-Necât, 1422/2001.
- Bynum, William. *Tıp Tarihi*. çev. N. Gökçeoğlu. Ankara: Dost Kitabevi, 2014.
- Demirci, Kadir. "İbn Kayyim'in Tıbbu'n-Nebevi'sinde İsnad ve Delalet Problemi". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2009), 29-54.
- Denizkuşları, Mahmut. *Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde Tıp*. Konya: Hüner Yayınevi, 2008.

⁴² Kadir Demirci, "İbn Kayyim'in Tıbbu'n-Nebevi'sinde İsnad ve Delalet Problemi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2009), 31; Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi* (İzmir: Sade Matbaa, 2003), 169.

- Dihlevî, Şah Veliyyullah. *İslam Düşünce Rehberi*. çev. M. Erdoğan. Ankara: İmaj Matbaacılık, 2003.
- Gençel Efe, Zehra. *İslam Tıp Tarihi: Gelişimi ve Kaynakları*. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2019.
- Hunt, Stephen-Lightly, Nikki. "Tamamlayıcı Tıp Sosyolojisi: Alternatif Tıp Sağlıklı Bir Alternatif Mi Sunuyor?". çev. G. Altaylar. *Sosyoloji: Başlangıç Okumaları*. ed. A. Giddens. 147-157. İstanbul: Say Yayıncılık, 2010.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.
- Karacabey, Salih. "Hadis Vahiy Münasebeti ve Tıpla İlgili Hadisler Hakkında Hattabi'nin Görüşleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/4 (1992), 217-225.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *İslam Düşüncesinde Sünnet: Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 10. Basım, 2013.
- Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Sözlüğü*. Adana: Karahan Kitabevi, 2016.
- Küçük, Hülya. *Tasavvuf ve Tıp*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2019.
- Lewis, Paul. *Tıp Tarihi*. çev. N. Güdücü. İstanbul: Khalkedon Yayınları, 1998.
- Oruçhan, Osman. *Hadis ve Bilim*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Özgünen, Tuncay. "Çağdaş Tıbbın Işığında Tıbb-ı Nebevî". *Uluslararası İslam ve Tıp (Tıbb-ı Nebevî) Kongresi Bildirileri*. ed. H. Akkanat – E. Döner. 13-17. Adana: Çukurova Üniversitesi, 2016.
- Öztürk, Levent. "Geçmişten Günümüze Din ve Sağlık". *Sağlık Sosyolojisi Yazıları*. ed. E. Tecim. İstanbul: Açılımkitap, 2016.
- Öztürk, Levent. *İslam Tıp Tarihi Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2013.
- Perho, Irmeli. *The Prophet's Medicine: A Creation of the Muslim Traditionalist Scholars*. Helsinki: Finnish Oriental Society, 1995.
- Pormann, Peter E. "Tıp". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ed. Komisyon. 95-101. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Ragab, Ahmed. *Prophets of Medicine and Medicine of the Prophet: Debates on Medical Theory and Practice in the Medieval Middle East*. Harvard University, 2009. <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:4726204>
- Rahman, Fazlur. *İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp: Değişim ve Kimlik*. çev. A. B. Baloğlu - A. Çiftçi. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Rawi, Hussam. *Doktor Peygamber*. çev. M. Alioğlu. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2005.
- Rivers, William Halse. *Tıp, Büyü ve Din*. çev. İ. E. Köksaldı. İstanbul: Epsilon Yayınları, 2004.
- Sandoz, Thomas. *Alternatif Tıp Tarihi*. çev. Ç. Eroğlu. Ankara: Dost Kitabevi, 2010.
- Savage-Smith, Emilie, Klein-Franke, F.-Ming, Zhu. "Tıbb". *Encyclopedia of Islam*. Ed. P. Bearman vd. Leiden: Brill, 2010. 28 Şubat 2020. http://ekaynaklar.mkutup.gov.tr:2097/10.1163/1573-3912_islam_COM_1216
- Tekin, Mustafa. "Sünnet Sosyolojisinin İmkânı: İslam Sosyolojisine Sünnetten Başlamak". *Sünnet Sosyolojisi*. ed. M. Tekin. 13-46. Ankara: Eskiyeeni Yayınları, 2013.
- Tekineş, Ayhan. "Alternatif İslami Tıp Tıbb-ı Nebevî". *Divan İlmi Araştırmalar* 3/4 (1998), 57-72.
- Tekineş, Ayhan. "Tıbbı Nebevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ed. Komisyon. 85-88. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Terzioğlu, Arslan. "Bîmâristan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ed. Komisyon. 163-178. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

- Topdemir, Hüseyin Gazi. "İslam Dünyasında Tıp". *Bilim ve Teknik* (Ağustos 2012), 90-93.
- Tütüncü, Serpil. "Geleneksel, Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamalarına Genel Bir Bakış". *Tıbbın Alternatifi Olmaz: Geleneksel Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları*. ed. S. Tütüncü - N. Etiler. 11-54. Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları, 2017.
- Ullmann, Manfred. *Islamic Medicine*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997.
- Ünal, İsmail Hakkı. "Tıbb-ı Nebevî'nin Kaynağı". *Uluslararası İslâm ve Tıp (Tıbb-ı Nebevî) Kongresi Bildirileri*. ed. H. Akkanat – E. Döner. 19-24. Adana: Çukurova Üniversitesi, 2015.
- Uzundağ, Mehmet Sait. "Selefiye İçinde Akılcılığın Kapısını Aralayan Hanbeli Alim İbn Akil ve Sünneti Bağlayıcılığı Açısından Yorumlaması". *İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkanlar ve Sorunlar*. ed. F. Karaman. 663-669. Ankara: TDV Yayınları, 2017.
- Wilson, Bryan. *Religion in Secular Society*. ed. S. Bruce, Oxford University Press, 2016.
- Yıldırım, Enbiya. "Nebevî Tıbbın Konumu". *Uluslararası İslâm ve Tıp (Tıbb-ı Nebevî) Kongresi Bildirileri*. ed. H. Akkanat - E. Döner. 25-35. Adana: Çukurova Üniversitesi, 2015.

Extended Abstract

Tibb al-Nabawi as a Sociological Product of Islam-Medicine Interaction

The expression of Tibb al-Nabawi refers to the hadiths about treatment of diseases and health protection that was transferred from the Prophet, the medical practices applied to him by others, the medical procedures applied by the Prophet himself and on others, medical interventions that were not objected to by the Prophet even though it was practiced, and the medical procedures he listened, knew or do not prohibited, and the literature that emerged over time. This formation, which constitutes a remarkable accumulation in the Islamic literature, began to spread as a systematic and original title from the 13th century onwards. At this point, it is quite meaningful that the time for the emergence of this corpus coincided with a period in which Islamic medicine was at the peak of the world. Because, it is seen that the attitudes of physicians such as Ibn Sina and Abu Bakr er-Razi, who were accepted as an authority in medicine in the mentioned period, have a rational/secular character in their attitudes towards illness and health. In our study, it was aimed to analyze the value and importance of Tibb al-Nabawi, as well as the sociological factors that affect this formation both in the historical process and in the recent (re) occurrence. As a result, it has been concluded that one of the most important factors influencing the occurrence of the formation in the historical process is a protective reaction against medical science, which is a secular pursuit by nature. In addition, it has been concluded that some of the practices in Tibb al-Nabawi works have been legitimized as alternative or complementary medicine and integrated into the consumer culture, especially since the last quarter of the twentieth century.

Although the first examples of the works written in this framework appeared in the 9th century, they started to become widespread since the 13th century as a systematic and original title. The works produced under this title are written with the desire to present a rich knowledge by referring to the Prophet whatever is related to the medicine of the period. Moreover, while the medical information about the Prophet's period is revealed in these works, it is seen that the information about Greek medicine is used and many information about the ancient physicians are mentioned. At this point, it can be said that the real problem is related to the source of the information mentioned in the hadiths of the Prophet about medicine. Therefore, the perspective towards Sunnah and the Prophet, which we can consider as a mentality shaped by the effect of various social processes that emerged over time, seems to be one of the main factors that shape the discussions about the value, importance, and impact of Tibb al-Nabawi.

The association of the medical profession with the Prophet can be considered as an excessive expression of a well-intentioned love show. Because the Prophet was not a physician, he himself was treated by a physician and he advised the patients to go to the qualified physicians. The recommendations of the Prophet on health include the beliefs and information that are conveyed verbally in the cultural basin of the period and applied by everyone, whether believing or not. Moreover, some of these knowledge and beliefs were proven scientifically erroneous as a result of the development of modern medicine.

Four different views have been put forward about the reasons for the formation of the Tibb al-Nabawi literature. 1- This formation has been seen by many medical historians as a reaction to the spread of Galen medicine and is thought to represent an alternative or separate parallel practice involving methods not accepted in the Galenic paradigm. 2- To

legitimize medical treatment by showing that the acceptance of medicine does not destroy belief in God. 3- Transferring the medical authority from Galen to the Prophet and 4- It was stated that this formation did not emerge in parallel with the Galenic theory and tradition or even as a response, but it is a kind of cognitive and discursive form that derives its epistemic elements from the Galenic narrative.

As a result, it is understood that the works recently written about Tibb al-Nabawi tend to praise and even show it as an alternative to modern medicine rather than introducing this literature. However, the literature of Tibb al-Nabawi should be evaluated from a critical perspective. When looking at the classical works produced within this framework, it is seen that the hadiths mentioned there are quite problematic in terms of health and at the same time, there is a serious problem of signification in these hadiths. It can be said that such studies, carried out in order to glorify the position and value of the Prophet, may leave the Prophet under suspicion and accusation over time, so that he may lose his reputation in the society. Moreover, it is seen that some of the practices in Tibb-ı Nebevi works are legitimized under the name of alternative or complementary medicine and integrated into the consumer culture. This situation can be interpreted as an indication that the Prophet in particular, and religion in general, was abused by instrumentalizing the consumption process.

On the other hand, the desire to create an Islamic medicine, which is one of the motives that is effective in the emergence of Tibb al-Nabawi, has contributed to the reinforcement of the belief that God has a role and influence in everything that is happening in the universe, thanks to the fact that medicine, which is a secular pursuit by nature, is drawn into the religious basin. Therefore, it can be said that the appearance, development and widespread of the Tibb al-Nabawi is both a multidimensional sociological process and a protective reaction against the "threat" of secularization that could happen at any moment within the institutionalization process of religions. Moreover, it can be argued that such a reaction against secularization has implicitly prevented the advancement of the science of medicine in the Islamic world despite the efforts of many Muslim physicians such as Ibn Sina, Abu Bakr er-Razi and Ibn Rushd who have deeply affected the medical world.

Keywords: Sociology of Religion, Islam, Medicine, Tibb al-Nabawi, Secularization.